

3. Янковский К. П., Мухарь И. Ф. Организация инвестиционной и инновационной деятельности — СПб.: Питер, 2001. — 448 с.
 4. Самочкин В.Н. Гибкое развитие предприятия: анализ и планирование: 2-е изд. испр. и доп. — М.: Дело, 2000. — 376 с.
 5. Ярулина Д. Ш. Оценка гибкости предприятия // Материалы научно-практической конференции аспирантов и студентов «Проблемы развития финансовой системы Украины». — Симферополь: ТНУ им. Вернадского, 2005. — С. 274.
 6. Ансофф И. Стратегическое управление. — М.: Экономика, 1989. — 319 с.
 7. Буй Т. Аналіз стратегічних зон господарювання та ефект синергізму / Тетяна Буй // Управленческий учет и бюджетирование. — 2008. — № 9. — С. 30—36.
 8. Галушка З.І., Комарницький І.Ф. Стратегічний менеджмент. Навчально-методичний посібник / З.І. Галушка, І. Ф. Комарницький. — Чернівці: Рута, 2006. — 248 с.
 9. Люкшинов А.Н. Стратегический менеджмент: Учебное пособие для вузов / Люкшинов А.Н. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 375 с.
 10. Мазур И.И. Эффективный менеджмент: Учебное пособие для вузов / Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдегордте Н.Г.; под общ. ред. И.И. Мазура. — М.: Высшая школа, 2003. — 555 с.
 11. Экономическая стратегия фирмы: Учебное пособие / под ред. А.П. Градова. — 4-е изд. перер. — СПб.: Специальная литература, 2003. — 959 с.
- Стаття надійшла до редакції 21.10.2010.

УДК 338.264.23

Л.А. Шергіна, канд. екон. наук, доцент
кафедри економіки підприємств
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»,

Т.В. Кузнецова, канд. екон. наук,
доцент кафедри економіки
Національного університету водного
господарства та природокористування, м.Рівне

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА: ПОКАЗНИКИ, КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотация. Розглянуто методи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, що дозволяє визначити характеристику рівня суб'єкта господарювання в умовах конкуренції.

Аннотация. Рассмотрены методы оценивания уровня экономической безопасности предприятия, что позволяет определить характеристику уровня субъекта хозяйствования в условиях конкуренции.

Annotation. Methods for evaluating the level of economic security of the enterprise, that make possible to determine the characteristics of the type's level facility management in competition.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічна безпека, складові економічної безпеки, критерії оцінки рівнів економічної безпеки.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономическая безопасность, составляющие экономической безопасности, критерии оценки уровней экономической безопасности.

KEYWORDS: economic security, components of economic security, criteria for assessing levels of economic security.

«Безпека — це процес, а не результат»
Брюс Шнайер

Постановка проблеми. У сучасних умовах нестабільності ринку успішний розвиток та функціонування будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності в значній мірі залежить від надійної, якісної та ефективної системи економічної безпеки підприємства. Нагальна потреба у вивченні та розвитку питання економічної безпеки підприємства виникла з переходом України до ринкової економіки і на сьогоднішній день є актуальною.

Досвід роботи та наукові дослідження доводять, що всі вітчизняні суб'єкти господарювання вимагають обґрунтованої та виваженої методики оцінки й управління економічною безпекою підприємства. Це обумовлено високим рівнем конкуренції, необхідністю постійної адаптації організаційно-економічного механізму управління підприємством до сучасних умов господарювання та досить великою кількістю в Україні збиткових і збанкрутілих підприємств.

Прагнення суб'єкта економічної діяльності стабільно та успішно розвиватися зіштовхується зі складністю оцінки рівня економічної безпеки підприємства або її цілковитою відсутністю. Формування методики оцінки стійкої економічної безпеки підприємства потребує з'ясування визначеності з набором складових економічної безпеки підприємства, визначеності складу оціночних критеріїв складових економічної безпеки, а також їхньої градацією для різних рівнів безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи оцінки та управління економічною безпекою підприємства, а також широке коло інших питань, пов'язаних з цією проблемою, знайшли своє відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: В.Л. Дикань, В.Є. Духов, Г.В. Задорожний, П.О. Іващенко, Д.І. Ковальов, Б. Корецький,

Ю.Ф. Кулаєв, Г. Пастернак-Таранущенко, Т.Г. Сухорукова, М.Б. Тумар, С.В. Тютюнникова, В.Г. Шинкаренко, О.В. Іванов, Є.А. Олейников, В.Б. Зубик, Р.С. Седегов, Р. Дронов, І. Євдокимов, О.А. Бородіна, В. Забродський, І.І. Нагорна.

Економічна наука розробила, а господарська практика випробувала загальну методологію оцінки рівня економічної безпеки підприємства [5]. Його пропонується оцінювати на підставі визначення сукупного критерію через зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв, які обчислюються із допомогою порівняння можливої величини шкоди підприємству та ефективності заходів щодо запобігання цій шкоді [9].

Е.Олейников пропонує оцінювати рівень економічної безпеки на основі семи складових, використовуючи сукупний критерій економічної безпеки підприємства. У розрахунку цього критерію задіяна суб'єктивна думка експертів, а також дуже складно передбачити й розрахувати сукупні втрати стосовно функціональних складових.

Р. Дронов, І. Євдокимов, О. Бородіна, В. Забродський пропонують різні підходи до оцінки стану економічної безпеки з використанням інтегрального показника — рівня економічної безпеки, системи показників за частковими функціональними критеріями економічної безпеки, індикаторів економічної безпеки та показників прибутку, як передумови для визначення стану економічної безпеки.

Однак усі ці підходи не завжди можна пристосувати до сучасних умов, оскільки деякі обчислювання є складними, а їх практичне застосування викликає сумніви.

Привертає увагу робота І. Нагорної, яка виділяє десять складових економічної безпеки: фінансову, інтелектуальну, кадрову, техніко-технологічну, політикоправову, екологічну, інформаційну, силову, інноваційну, ретроспективну. Дані складові економічної безпеки запропоновано вимірювати за шкалою порядку, яка застосовується для опису належності об'єкта до певного класу та встановлення пріоритетів і порівнянь. Ця шкала широко використовується при експертному оцінюванні. Для визначення кожної складової обираються ті показники, які найбільше відповідають характеристичі даної складової (наприклад, рівень інтелектуальної складової пропонується визначати за допомогою таких коефіцієнтів: кваліфікації працівників, інтелектуальної озброєності та норми доходності співробітників підприємства від використання інтелектуальної власності). Статистичним методом визначають верхні та нижні границі показників кожної складової еко-

номічної безпеки. За допомогою експертів визначають вагомість кожного показника відповідної складової. Після визначення рівня стану економічної безпеки за показниками відповідної складової кожному показнику призначають відповідне число. Для визначення узагальненого показника відповідної складової використовується формула середньозваженості [7].

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду з методів вимірювання економічної безпеки підприємства свідчить, що запропоновані вченими системи індикаторів економічної безпеки підприємства, безумовно, мають велику цінність, але не дають можливості оцінити забезпечення економічної безпеки підприємства в цілому і порівняти різні підприємства за цією ознакою.

Російські вчені пропонують розрахувати величину рівня економічної безпеки підприємства за допомогою так званого «сукупного критерію економічної безпеки підприємства», що не має конкретного кількісного вираження (прагне до максимуму) і не може бути в повному розумінні критерієм економічної безпеки підприємства. Слід відмітити, що його розрахунок є дуже важким, трудомістким і може бути виконаний на підставі експертних оцінок.

Тому необхідно визначити такий інтегральний показник економічної безпеки підприємства, який би задовольняв вимогам: наявність чітких фіксованих меж; можливість порівняння різнотермінових оцінок рівня економічної безпеки одного підприємства, а також підприємств різних галузей; простота і доступність методики розрахунку.

Постановка завдання. Окремі аспекти оцінки та управління економічною безпекою підприємства в сучасних умовах господарювання не знайшли необхідного висвітлення і тому потребують подальшого дослідження. Зокрема, недостатньо вирішеними залишаються питання щодо комплексної оцінки загального рівня економічної безпеки підприємства та системи управління нею, не достатньо висвітленими у працях учених є питання визначення рівня ЕБП (економічна безпека підприємства) за допомогою інтегрального показника, який надавав би можливість порівняння підприємств різних галузей за цією ознакою.

Основний матеріал дослідження. Невід'ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір критерію безпеки—небезпеки. Під критерієм економічної безпеки підприємства розуміються ознака або сума ознак, на підставі яких може бути зроблений висновок про те, чи знаходиться підприємство в економічній безпеці чи ні. Такий критерій повинен не просто констатувати наявність економічної безпеки підприємства, а й

оцінювати її рівень. Якщо призначення критерію буде зводитися тільки до констатації рівня економічної безпеки підприємства, то в цьому випадку неминуха суб'єктивність оцінки. При цьому кількісну оцінку рівня економічної безпеки бажано було б отримати за допомогою тих показників, які використовуються в плануванні, обліку та аналізі діяльності підприємства, що є передумовою практичного використання цієї оцінки [6].

Для оцінки ЕБП необхідний відповідний інструментарій. Потрібно вибрати такий критерій (інтегральний показник), який задовольняв би наступним вимогам:

- наявність чітко фіксованих меж;
- співставність різночасних оцінок рівня економічної безпеки одного підприємства, а також підприємств різних галузей, при цьому показники повинні бути надійними, зіставними в різні періоди, узагальнюючими (синтетичними) для своїх галузей і, на решті, відносно незалежними один від одного для забезпечення адекватності формулі, що розробляється;
- простота і доступність методики розрахунку, яка базується на облікових даних, її універсальність.

Оцінка економічної безпеки підприємства здійснюється за кількома напрямками. Для кількісної оцінки доцільно досліджувати показники фінансової стійкості, безбитковості та ліквідності підприємства. В економічній літературі вже робилися спроби кількісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства, що призвело до появи кількох підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Так, відомий індикаторний підхід, при якому рівень економічної безпеки визначається за допомогою так званих індикаторів. Індикатори розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність підприємства в різних функціональних областях, що відповідають певному рівню економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами. Рівень точності індикатора в цьому випадку є проблемою, яка полягає в тому, що в даний час відсутня методична база визначення індикаторів, що враховують особливості діяльності підприємства, зумовлені, зокрема, його галузевою належністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. У разі некваліфікованого визначення значення індикаторів неправильно може бути визначений рівень економічної безпеки підприємства, що може спричинити за собою ухвалення управлінських рішень, які не відповідають реальному стану справ.

Є й інший підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, який може бути названий ресурсно-функціональним. Відповідно до цього підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями. При цьому в якості корпоративних ресурсів розглядаються фактори бізнесу, що використовуються власниками і менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу.

Оцінку фінансової безпеки підприємства можна виконати на основі аналізу його фінансової стійкості, ступінь якої визначається виходячи з достатності оборотних коштів (власних чи позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності.

Залежно від значень оціночних показників виділяють п'ять меж фінансової стійкості. Їм можна поставити у відповідність п'ять рівнів фінансової безпеки, характеристика яких подається у такій послідовності: 1) *абсолютна фінансова стійкість і абсолютна безпека*, коли для функціонування підприємству досить власних оборотних коштів; 2) *межа нормальної фінансової стійкості і нормальний рівень безпеки*, коли підприємство практично обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат; 3) *межа хиткого фінансового стану і нестабільного рівня безпеки*, тобто підприємство має недостатньо власних оборотних коштів і воно використовує середньострокові та довгострокові позики і кредити; 4) *межа критичного фінансового стану і критичного рівня безпеки* проявляється тоді, коли підприємство для фінансування своєї діяльності використовує короткострокові кредити (крім середньострокових і довгострокових); 5) *межа кризового фінансового стану і кризового рівня безпеки* виразно проявляється тоді, коли підприємство не в змозі забезпечити, фінансування своєї діяльності ні власними, ні позиковими засобами, тобто знаходиться на межі банкрутства [10].

Оцінити *рівень ринкової безпеки* підприємства стовідсотково неможливо взагалі. Фактори ринкового середовища поділяють на фактори прямого і непрямого впливу, динаміка їх поведінки та спричинені ними потенційні загрози важко прогнозувати. Цей процес є занадто витратним для окремого підприємства.

Рівень інтерфейсної складової економічної безпеки може бути розрахований на основі методики оцінки надійності економічних контрагентів за допомогою комплексу критеріїв: іміджу, досвіду роботи, фінансового стану, обов'язковості виконання контрактів, тенденції розвитку, економічного потенціалу.

Оцінка надійності взаємодії з усією сукупністю контрагентів $N_{\text{зар}}$ може характеризувати такі рівні економічної безпеки:

$H_{\text{зар}}=1$ — абсолютна безпека; $0,75 \leq H_{\text{зар}} < 1$ — нормальна безпека; $0,50 \leq H_{\text{зар}} < 0,75$ — нестабільний стан; $0,25 \leq H_{\text{зар}} < 0,50$ — критичний стан; $0,00 \leq H_{\text{зар}} < 0,25$ — кризовий стан.

Для визначення *рівня інтелектуальної складової* економічної безпеки можна використовувати значення наступних показників (коефіцієнтів): плинність працівників високої кваліфікації; питома вага інженерно-технічних працівників і науковців; показник винахідницької (раціоналізаторської) активності; показник освітнього рівня. До показників кадрової складової економічної безпеки можна віднести — коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт фізичного старіння кадрів. У ряді випадків показники інтелектуальної і кадрової складових економічної безпеки підприємства поєднують.

До показників оцінки *рівня технологічної безпеки* можуть бути віднесені наступні показники, що характеризують технологічну безпеку і потенціал підприємства: рівень прогресивності технологій; рівень прогресивності продукції; рівень технологічного потенціалу.

Рівень правової безпеки може бути визначений залежно від співвідношення витрат, понесених підприємством (як реальних, так і у виді упущеної вигоди) внаслідок порушення правових норм (наприклад, виплат по позовах через порушення юридичних норм і прав), і загального розміру відвернутих юридичною службою втрат [10]. Для оцінки може бути запропонована наступна шкала:

- втрат немає — абсолютна правова безпека;
- частка правових втрат складає 0—25 % — нормальна правова безпека;
- частка правових втрат 25—50 % — нестабільний стан;
- частка правових втрат 50—75 % — критичний стан;
- частка правових втрат 75 до 100 % — кризовий стан.

Рівень екологічної безпеки підприємства може бути укрупнено визначений у такий спосіб:

- абсолютна екологічна безпека, якщо забруднюючих речовин у викидах, що супроводжують діяльність підприємства, немає;
- нормальна екологічна безпека — фактична концентрація забруднюючих речовин знаходиться в межах припустимої концентрації (ГПК);
- хиткий екологічний стан, якщо фактична концентрація забруднюючих речовин у викидах (за більшістю забруднювачів) перевищує ГПК не більше ніж на 50 %;
- критичний екологічний стан, якщо фактична концентрація забруднюючих речовин у викидах (за більшістю забруднювачів) перевищує ГПК більше ніж у два рази [10].

Для оцінки *рівня інформаційної безпеки* можуть бути використані наступні коефіцієнти: коефіцієнт повноти інформації (K_{Π}); коефіцієнт точності інформації (K_T); коефіцієнт суперечливості інформації (K_C).

Рівень інформаційної безпеки (K_i) може бути визначений на основі значень добутку трьох згаданих коефіцієнтів:

$$K_i = K_{\Pi} * K_T * K_C. \quad (1)$$

У випадках, коли : $K_i > 0,7$ — рівень безпеки високий; $0,3 \leq K_i < 0,7$ — рівень безпеки середній; $K_i < 0,3$ — рівень безпеки низький.

Рівень силової складової економічної безпеки підприємства може бути визначений на основі оцінки ймовірності реалізації загроз. Ця ймовірність може бути розрахована об'єктивно як частота негативних впливів у минулому і поточному періодах діяльності підприємства чи ж суб'єктивно — методом експертних оцінок. Водночас до уваги необхідно приймати можливий збиток внаслідок реалізації загроз. Визначення рівня силової складової економічної безпеки підприємства може бути розраховане на підставі даних табл. 1.

Таблиця 1

**ОЦІНКА РІВНЯ СИЛОВОЇ СКЛАДОВОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА [10]**

Рівень безпеки	Умови			
<i>Високий</i>	$P \leq 0,0001$ $M_{\text{в}} \approx 3_{\text{в}}$	$P \leq 0,001$ $\text{ВД} < M_{\text{в}} \leq \text{В}$	$P \leq 0,01$ $\text{П}_{\text{ч}} < M_{\text{в}} \leq \text{ВД}$	$P \leq 0,1$ $M_{\text{в}} \leq \text{П}_{\text{ч}}$
<i>Середній</i>	$0,0001 < P \leq 0,001$ $M_{\text{в}} \approx 3_{\text{в}}$	$0,001 < P \leq 0,01$ $\text{ВД} < M_{\text{в}} \leq \text{В}$	$0,01 < P \leq 0,1$ $\text{П}_{\text{ч}} < M_{\text{в}} \leq \text{ВД}$	$0,1 < P \leq 0,2$ $M_{\text{в}} \leq \text{П}_{\text{ч}}$
<i>Низький</i>	$P > 0,001$ $M_{\text{в}} \approx 3_{\text{в}}$	$P > 0,01$ $\text{ВД} < M_{\text{в}} \leq \text{В}$	$P > 0,1$ $\text{П}_{\text{ч}} < M_{\text{в}} \leq \text{ВД}$	$P > 0,2$ $M_{\text{в}} \leq \text{П}_{\text{ч}}$

Умовні позначення даних:

P — ймовірність втрат; $M_{\text{в}}$ — величина можливих втрат;

$3_{\text{в}}$ — власні засоби виробництва; В — виручка від реалізації;

ВД — валовий дохід; $\text{П}_{\text{ч}}$ — чистий прибуток.

Для оцінювання *рівня ресурсної безпеки* підприємства важливе значення має: забезпеченість виробництва основними видами ресурсів, коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними джерелами; можливість заміщення ресурсів; якість ресурсів тощо.

Для *соціальної безпеки* важливе значення мають такі показники, як розмір мінімальної заробітної плати; середня заробітна плата; чисельність працівників, заробітна плата яких нижча від

прожиткового мінімуму; заборгованість по заробітній платі; частка заробітної плати в ціні; витрати працівника на харчування; темпи скорочення персоналу тощо.

Як один із методів рівень економічної безпеки підприємства в цілому (з обліком усіх її складових) пропонується визначати у наступній послідовності [10]:

1. Перевести у відносні оцінки показники рівнів кожної із складових економічної безпеки за такою формулою:

$$O_i = \frac{1}{N_i} \times n_i, \quad (2)$$

де O_i — відносна оцінка i -ї складової економічної безпеки підприємства;

N_i — кількість рівнів i -ї складової економічної безпеки підприємства;

n_i — номер розрахованого відповідно до вкладених вище підходів рівня безпеки i -ї складової, беручи відлік від найбільш несприятливих включно.

2. Визначити вагомість B_i кожної складової економічної безпеки.

3. Розрахувати інтегральну оцінку економічної безпеки як середньозважену складову. Чим вона буде ближче до одиниці, тим вище рівень економічної безпеки. Оцінка нижче 0,5 свідчить про ослаблення економічної безпеки підприємства. Аналіз окремих складових дозволить уточнити, звідки виходять загрози.

Усі перелічені складові та їхні індикатори діють у тісному взаємозв'язку і взаємообумовлені. Будь-який імпульс із зовнішнього середовища може змінити стан безпеки на одному підприємстві.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє говорити про те, що проблема методики оцінювання економічної безпеки перебуває на стадії розроблення і потребує комплексного вирішення з урахуванням сучасних умов ведення бізнесу та використанням новітніх інформаційних технологій.

Література

1. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси України. — 2008. — № 4. — С. 88—97.

2. Дронов Р. Подходы к обеспечению экономической безопасности / Дронов Р. // Экономист. — 2001. — №2. — С. 42—45.

3. Евдокимов Ф.И. Критерии оценки уровня экономической безопасности предприятия : Материалы международной научно-практической конференции [«Проблемы обеспечения экономической безопасности»] / Евдокимов Ф.И. Бородин О.А. — Донецк : РИАДонНТУ, 2001. — С. 97—98.

4. *Забродский В.* Теоретические основы оценки экономической безопасности отрасли и фирмы/ Забродский В. Капустин Н // Бизнес–информ. — 1999. — №15—16. — С. 35—37.

5. *Зубок М.І.* Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / Зубок М.І., Зубок Р.М. — К.: Истина, 2004. — С. 161.

6. *Капітула С. В.* Економічні методи управління економічною безпекою підприємства / С. В. Капітула, Р. В. Короленко // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. — Т. IV. — № 196. — 2004.

7. *Нагорна І.І.* Оцінка стійкої економічної безпеки промислового підприємства / Нагорна І.І. // Економічний простор. — 2008. — №19. — С. 243—255.

8. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. — М., 1997. — 288 с.

9. *Соломянюк Н.М.* Економічна безпека підприємства та критерії її оцінки / Н.М.Соломянюк // Харчова промисловість. — 2008. — №7. — С. 175—177.

10. *Циглик І.І., Паневник Т.М.* Економічна безпека підприємства в системі внутрішнього економічного механізму // Економіка, фінанси, право. — №12. — 2004. — С. 3—5.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2010.

УДК: 615.012:330.141.1(477)

С.М.Щегель, аспірантка
кафедри «Економіка підприємств»
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОГРАМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано макро- та мікрофактори, які обумовлюють інноваційний розвиток вітчизняних фармацевтичних підприємств. На основі аналізу складено програму забезпечення інноваційного розвитку шести фармпідприємств, які було обрано базою дослідження. Запропоновано низку заходів, які розраховані для реалізації у короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах.

Аннотация. В статье анализируются макро- и микрофакторы, которые обуславливают инновационное развитие украинских фармацевтических предприятий. На базе проведенного анализа составлена программа действий по обеспечению инновационного развития шести фармпредприятий, которые были выбраны базой исследования. В разработанной автором программе предложено ряд мероприятий рассчитанных на реализацию в краткосрочном, среднесрочном и в долгосрочном периодах.